Člověk jako reflektující bytost

(eventuelně: Člověk jako subjekt schopný reflexe)

Člověka jako živou bytost nelze postačujícím způsobem vymezit ani biologicky, ani psychologicky, ani sociálně atd., tedy předmětně (neboť jakožto „subjekt“ je „non-objektem“, „ne-předmětem“). Jedním z hlavních důvodů pro nutnost pokusů o nepředmětnou (nezpředmětňující) antropologii je to, že člověka nelze v žádném okamžiku jeho života redukovat na danost, tedy na to, čím a kým už je. Být člověkem znamená být otevřen do budoucnosti, zejména však se nechat přicházející budoucností otvírat.

oznámené téma konference:

Koncepce člověka v dějinách a v současnosti filosofie

Poznámky:

01 (17. 11. 09)

Téma konference bylo (původně, tj. již v dubnu) formulováno tak, jako by šlo jen o historický přístup. To by mohlo být matoucí, protože to jakoby sugeruje myšlenku, že se v dějinách různilo a proměňovalo jen pojetí (pojímání) člověka, a že tedy všechna pozornost může (a má) být soustředěna na proměny tohoto pojetí, zatímco to, k čemu se tato různá pojetí vztahovala a vztahují, zůstává mimo jakoukoli pochybnost „totéž“. Jinak řečeno: je v tom jakoby skryt předpoklad, že všichni nějak víme, co to je „člověk“, a že se tedy budeme zabývat tím, jak byl člověk různě pojímán. To je ostatně dost typické pro každý historizující přístup, totiž že podceňuje důležitost vymezení toho, co těm historickým rozmanitostem zůstává jakoby „společné“. Tak kupř. nedávno jsme byli svědky a někteří i účastníky diskuse o knize Bedřicha Loewensteina o „myšlence pokroku“, která naprosto nechala stranou jakékoli upřesnění toho, k čemu se „myšlenka pokroku“ vztahuje, totiž právě onen „pokrok“. Vznikla přitom různá nedorozumění. V našem případě ta nedorozumění budou asi ještě větší, protože na rozdíl od diskuse o „pokroku“ bude převládat ještě zafixovanější přesvědčení, že přece všichni „víme“, co to je člověk, zatímco o „pokroku“ to tvrdit nemůžeme. – Ale víme opravdu, co to je člověk, abychom mohli oprávněně předpokládat, že všichni, kdo svá pojetí v minulosti a také v současnosti předložili (a nadále předkládají), mluví a dokonce myslí vždycky totéž?

02 (18. 11. 09)

Pojmové určování toho, co to je „člověk“, může např. začít tím, že vyjde od něčeho nespecifického, aby to pak stále krok za krokem upřesňovalo a postupně se tak blížilo tomu, co je právě pro „člověka“ specificky charakteristické, čím se liší ode všeho ostatního resp. ode všech ostatních. Tak můžeme říci, že člověk je „tělo“ (= „těleso“, většina jiných jazyků ten český rozdíl nezná). A dále: je to živé tělo, je to organismus; tím se upřesňuje jeho rozdílnost ve srovnání s nejrůznějšími „mrtvými tělesy“ resp. „neživými tělesy“. Dalším krokem můžeme člověka zařadit mezi živočichy (není to rostlina), a to mezi vyšší živočichy. Pokud se v dalším postupu nebudeme orientovat jen na nějaké vnější znaky, můžeme počet končetin a jejich povahu nechat stranou („neopeřený dvojnožec“) a přeskočit rovnou ke schopnosti myslet: jsme u Aristotela a jeho výměru „ZOON LOGON ECHON“. Jenže: je to správné „uchopení“, když vztah člověka k LOGU budeme charakterizovat jako ECHEIN (= uchopiti, držeti)? Není to spíše sám LOGOS, který „uchopuje“ každého „živoka“? Ale není to docela jiné „uchopení“, než na jaké obvykle myslíme? Není to spíš „oslovení“ a „výzva“? Čím se však liší člověk od jiných živoků (a také „neživoků“, ale přesto „pravých“ jsoucen) právě ve vztahu k oslovujícímu LOGU (nebo jak ještě bychom onu oslovující ryzí nepředmětnost pojmenovali)? Je to rozum a myšlení? Je to reflexe? Čili: je to jiný způsob, jiná formu odpovědi na ono oslovení?

03 20. 11. 09

Každé „pravé“ jsoucno je událostí, vnitřně integrovanou v jednotu, v celek. To znamená, že každé „pravé“ jsoucno je nejenom jsoucí, ale vždy také nejsoucí, a to dokonce tak, že to nejsoucí je proti aktuálně jsoucímu v převaze, někdy (na vyšších úrovních) dokonce v naprosté převaze. Konkrétně

(konkrescentně) to tedy vypadá tak, že každá právě aktuální „přítomnost“ vždycky zároveň nějak zpřítomňuje v rámci své přítomnosti také to již minulé a to ještě nenastalé (resp. něco z toho; tzv. bylost a budost). V případě člověka platí tato charakteristika nejen pro jeho FYSIS, pro jeho „tělo“, ale také pro jeho vědomí a myšlení, byť zvláštním, specifickým způsobem (neredukovatelným na fyziologii a na nervové procesy).

04 20. 11. 09

Každé „pojetí“ člověka (ať už pojmově strukturované nebo ještě předpojmové, eventuelně mimopojmové či málo a nedostatečně pojmově strukturované) je záležitostí vědomí a myšlení. A jako takové může být uskutečněno pouze v rámci nějakého kontextu (nejčastěji celé řady nějakých kontextů). Právě tyto kontexty jsou rozhodující, bude-li člověk jako fenomén (či skutečnost) míněn redukovaně nebo v relativní úplnosti, celkovosti. Ovšem i tam, kde půjde o relativní úplnost, budou mít některé aspekty (perspektivy, hlediska apod.) přednost před jinými. A někdy taková přednost může vést tak daleko, že zpochybní nebo alespoň nechá stranou význam některých nižších složek, a to ve prospěch zdůraznění a někdy až výhradního postavení složek či úrovní vyšších. Jako krajní příklad si můžeme představit setkání příslušníků „lidstva“ (tedy určitých lidí) se zástupci (příslušníky) nějakého „druhu“ jiných živých bytostí, pocházejících z jiné oblasti Vesmíru. Pokud by se prokázala možnost se s nimi dostat do takového typu komunikace, která by svědčila o jejich schopnosti myslet, pak třeba taková „definice“ člověka jako bytosti myslící (jeden z možných překladů Aristotelova výměrů ZOON LOGON ECHON, event. latinského překladu „animal rationale“) by musela platit i pro tyto „cizí“ bytosti, jejichž tělesná podoba (včetně celé evoluční minulosti a všech fyziologických atd. aspektů) by naopak takovému „pojetí“ (nejen pojmenování) zcela odporovala.

05 21. 11. 09

Předpokladem jakéhokoli „pojetí“ člověka je člověk, který se o takové pojetí pokouší, tj. který je schopen reflexe. Z toho plyne důležitý závěr: žádné pojetí člověka, které zapomíná na tuto skutečnost nebo ji jen jakoby nechává stranou, není a nemůže být dostatečně uspokojivé, protože je a zůstává zásadně neúplné. Právě proto nemůže být žádná „vědecká“, tj. odborná, specializovaná antropologie považována za nic víc než disciplínu omezenou na některé z aspektů skutečnosti „člověka“. Je tomu tak mimo jiné také proto, že zásadní vadou každé takové odborné vědecké antropologie je neschopnost se zabývat člověkem (resp. „fenoménem člověk“) jako bytostí, která je schopna reflexe.

06 22. 11. 09

První, co si při zkoumání různých pojetí „člověka“ a při sledování historických proměn a snad i vývoje myšlení o „člověku“ musíme uvědomit, je nutný a přímo zásadní, principiální předpoklad každého takového pojetí a myšlení o člověku, totiž to, že něčeho takového je schopna pouze bytost, která je schopna myslit a která skutečně myslí tak, že dokáže myslit také o sobě a zabývat se v myšlenkách sama sebou. Jinak řečeno, musí jít o takovou bytost, která je schopna se na sebe dotazovat, klást si otázku: kdo to vlastně jsem? Nejde o to, zda si taková bytost od počátku svého tázání na sebe a uvědomování sebe vždy také plně uvědomuje, *co* to dělá, když se takto na sebe dotazuje, ale o to, *že* to skutečně dělá (a pak si to třeba ani dost neuvědomuje nebo si to uvědomuje nějak nesprávně). – Tak třeba Aristotelés mířil správným směrem, když se pojem „člověka“ pokoušel vymezit jako ZOON LOGON ECHON, nebo když Pascal viděl celou velikost a důstojnost člověka v tom, že myslí („Pensée fait la grandeur de l’homme.“ 759-346; ale hned připomínal, jak těkavé ty naše myšlenky mohou být). Tady ovšem velice záleží na tom, jak přesně chápeme a vymezíme ono slovo (LOGOS) nebo onu myšlenku (pensée). Aristotelův výměr můžeme v překladu persiflovat také takto: člověk je zvíře, které žvaní, kecá; a Pascalovu „myšlenku“ můžeme rozšířit na jakékoli pomyšlení, tedy i na myšlenky zbloudilé a dokonce zločinné (pak ovšem ta „důstojnost“ je velmi zproblematizována). Odtud je zřejmé, že největší důležitost nemá samo vědomí ani samo myšlení, ale jen takové vědomí a takové myšlení, které je s to se zaměřit k sobě a na sebe, a to nikoli jen v jakémsi dalším zrcadlení, nýbrž s jistým odstupem. Teprve pak můžeme mluvit o „reflexi“, a můžeme tedy říci – s použitím Pascalovy myšlenky –, že veškerá důstojnost či velikost člověka nespočívá v myšlení samém, nýbrž jen v takovém, které je schopno samo sebe a své výkony jakoby v odstupu od sebe zkoumat a přezkoumávat. Tudíž v reflexi, v kritické reflexi.

07 23.11.09

08 23.11.09

09 22.11.09

10 22.11.09

11 22.11.09

12 22.11.09

13 22.11.09

04 22.11.09

06 22.11.09

06 22.11.09

06 22.11.09